

ТЕКСТОВІ ФУНКЦІЇ ПОЕТОНІМІВ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО ТВОРУ А. КРІСТІ “ВБИВСТВО ЗА АЛФАВІТОМ”)

Початок ХХІ ст. ознаменувався зростанням інтересу вітчизняних та зарубіжних лінгвістів-оніматологів до проблем поетичної (літературної) ономастики, зокрема текстових функцій онімів. Слід відзначити роботи Е. Б. Магазаника [13; 14], В. М. Калінкіна [9], Ю. О. Карпенка [10], Л.В. Літвіна [12], О.В. Суперанської [16], А.А. Живоглядова [8], О.І. Фоянкової [17], Н.В. Васильєвої [7], Н.О. Полякової [15], Н.А. Бияк [3], Л.О. Белей [2], Д. Бучко [6], D. Lamping [20], W. Niva [21] та ін.

У художньому тексті оніми потерпають функціональну перебудову. Їх головною функцією стає не стільки номінативна, як ілюзіоністська, що характеризує й інші функції, причому переважання тієї чи іншої функції залежить, перш за все, від жанру твору. Проблема функціонування власних назв у художніх текстах порушувалася практично кожним дослідником літературної ономастики, проте і на сьогодні відсутня цілісна класифікація функцій власних назв у художньому тексті, і цей список є відкритим, оскільки література як матеріал для дослідження літературної ономастики має властивість невпинно розвиватися в аспекті появи новітніх літературних течій і напрямків, що дають підґрунтя для внесення нових коректив у теорію літературної ономастики, зокрема і в бачення проблеми функцій власних назв у художньому тексті [11, 79; 15, 5].

Інтерпретація художнього тексту передбачає аналіз на лінгвістичному рівні системи номінацій: власних назв і безіменності, що сприяє глибинному розумінню ідейно-художнього задуму автора, є своєрідним стрижнем твору. Центральне місце в цій системі посідають номінації персонажів (та місць їх проживання) – антропоніми (топоніми) і безонімні номінації, що виконують у контексті твору особливу стилістичну функцію, мають значне експресивне, стилістичне навантаження [4, 103].

Даний аспект і досі залишається проблемним в ономастичних дослідженнях, хоча комплексний аналіз системи номінацій художнього тексту забезпечує глибинне розуміння його художньо-образної структури, ідейного задуму, дозволяє говорити про стійкі тенденції та особливості стилістики номінацій, як про прикмету індивідуально-авторського стилю письменника [там же].

У художньому тексті ім'я або продумана автором ціла система імен (або їх безіменність) беруть участь у створенні смислу тексту. І якщо у ономастиці прийнятним вважається те, що ім'я у нашому повсякденному житті практично десемантизовано, то входячи в іншу умовну реальність, художній текст, антропонім, як і всі інші елементи тексту, дає читачу привід “підозрювати” невідповідність його появи у тексті. Імена у художньому творі утворюють антропонімичне герменевтичне коло, без інтерпретації якого спроби проникнути у глибинний смисл тексту стають безглуздими [5, 30-34].

У межах даної статті проведено аналіз системи онімних та безонімних номінацій персонажів на матеріалі англomовного тексту роману Агати Крісті “The ABC Murders” (“Вбивство за алфавітом”). Детектив як один з видів художнього дискурсу, незважаючи на його популярність, залишається недостатньо вивченим феноменом у літературознавстві: переважно завдяки тому факту, що будучи канонічним жанром, він водночас є самим динамічним і мінливим жанром [1, 181–186]. Дослідження зарубіжного детективу перебуває у стані становлення. Одні дослідники [1, 181-186] відносять твори письменниці до категорії інтуїтивних детективів, що засновані на здогадці та інтуїтивному проникненню у психіку злочинця. Інші – до розряду класичного детективу, типовими особливостями якого: загадковість (труп; місце, де його було знайдено; слідчий, який повинен встановити особу злочинця).

Приховані докази “розкидані” по всьому тексту. Аналіз “зібраної” читачем інформації стає кроком до розкриття злочинця та мотивів злочину, а саме розкриття таємниці – здоровим інтелектуальним змаганням.

Поетоніми (а сюди входять: 1) особові імена: гіпокористичні, квалітативні, основні – додаткові або first name – second name, 2) прізвища; 3) прізвиська (меліоративні, пейоративні), 4) дігнітоніми; 5) патроніми; 6) назви титулів; 7) псевдоніми; 8) тронні імена тощо) у тексті повісті є носіями інформації особливого роду – ономастичної. Під ономастичною інформацією слідом за Н.В. Васильєвою [7, 29-30] ми розуміємо комплекс знань про поетонім(и), яким володіє адресат (або який у нього формується у процесі читання тексту). Сюди входить: знання про власну назву як мовну одиницю; інформація про носія власної назви; а також асоціації/конотації, властиві конкретній власній назві у свідомості носіїв певної мови або певної лінгвокультурної спільноти.

У повісті “The ABC Murders” специфічною є текстова інтродукція основних персонажів : антропонім поряд із топонімом: Alice Ascher from Andover; Elizabeth (Betty) Barnard / from Bexhill-on-Sea (місце проживання – невеличкий будинок під назвою Llandudno); Carmichael Clark from Churston (місце проживання – будинок під назвою Combeside); George Earlsfield, Roger Emmanuel Downes (ім’я людини, яка мала стати наступною жертвою і помилково залишилася живою) from Doncaster.

Усі ці власні назви (антропонім и й топоніми) виконують функцію угруповання та виділення. Люди, чиї імена починалися з перших літер англійського алфавіту, стають жертвами божевільного вбивці-маніяка, який скоює свої злочини за відсутністю будь-якого мотиву: помсти, ревнощів, пограбування, – за винятком впорядкованого порядку літер. На місці злочину вбивця залишає залізничний путівник – an ABC guide. Як текстовий прийом інтродукції персонажа Агата Крісті застосовує безіменність, а точніше один з його різновидів (anonymity) – приховування і поступове розкриття імені).

Напередодні першого вбивства Ержюль Пуаро, приватний детектив, отримує анонімний лист, підписаний аббревіатурою ABC:

“MR. HERCULE POIROT – You fancy yourself, don’t you, at solving mysteries that are too difficult for our poor thick-headed British police? Let us see, Mr. Clever Poirot, just how clever you can be. Perhaps you’ll find this nut too hard to crack. Look out for Andover on the 21st of the month.

Yours, etc., A.B.C.” [18]

На місці злочину невідомий (він або вона) неодмінно залишає “візитну картку” – залізничний путівник (an ABC). Під цим криптонімом таємничий злочинець фігурує у газетних репортажах кримінальної хроніки і стає відомим мешканцям Британії:

“And there was nothing – how shall I put it – introduced into the shop. Nothing that was odd there – incongruous?”

“There was a railway guide,” said the inspector.

“A railway guide?”

“Yes. It was open and turned face downward on the counter. Looked as though someone had been looking up the trains from Andover. Either the old woman or a customer.”

“Did she sell that type of thing?”

The inspector shook his head.

“She sold penny timetables. This was a big one – kind of thing only Smith’s or a big stationer would keep.”

A light came into Poirot’s eyes. He leant forward. “A railway guide, you say. A Bradshaw – or an A.B.C.?”

A light came into the inspector’s eyes also.

«By the Lord,» he said. «It was an A.B.C.» [18].

“Королева детективного жанру “ майстерно залучає різноманітні нарративні стратегії, щоб підштовхнути читача на хибний шлях: зокрема прийом псевдоідентифікації (у випадку з невинною людиною на ім’я Mr. Alexander Bonaparte Cust), а згодом й прийом переідентифікації (розкриття мотиву вбивства та затримку справжнього злочинця на ім’я Mr. Franklin Clarke):

«Sir Carmichael Clarke was an immensely wealthy man. Who inherits his money? His wife, who is dying, has a life interest in it, and it then goes to his brother Franklin. ...

A.B.C. and Franklin Clarke were one and the same. The daring adventurous character, the roving life, the partiality for England that had showed itself, very faintly, in the jeer at foreigners. The attractive free and easy manner—nothing easier for him than to pick up a gift in a caf . The methodical tabular mind—he made a list here one day, ticked off over the headings A.B.C. – and finally, the boyish mind – mentioned by Lady Clarke and even shown by his taste in fiction – I have ascertained that there is a book in the library called The Railway Children by E. Nesbit. I had no further doubt in my own mind – A.B.C., the man who wrote the letters and committed the crimes, was Franklin Clarke.» [18].

Топоніми, що супроводжують імена персонажів, виконують у тексті повісті кілька функцій. По-перше, створюють ілюзію реальності, Усі топоніми мають характерну германську етимологію, містять специфічну ойконімічну або етнічно-культурну номінацію, що надає місцевості самобутній національний колорит. Наприклад: Andover (: містить ойконім over (від д.а. ofer – схил, гора); Bexhill (містить ойконім hall hill, -al, -all, -ale (д.а. halh) – вузька долина); Churston (походить від д. а. cyrice “церква” у Cercitona); Doncaster (від латинського castra “табір” [19].

По-друге, топоніми виконують свого роду роль “топологічної пастки”, обмежуючи територію діяльності вбивці центром у Лондоні (залізничний путівник із розкладом руху поїздів). По-третє, характеризують персонажів, підкреслюючи їх суто британське походження. Для острівного менталітету британців у разі виникнення сумнівів цілком природно звернути увагу на назву помешкання людини:

Elizabeth Barnard's parents lived in a minute bungalow, one of fifty or so recently run up by a speculative builder on the confines of the town.

The name of it was **Llandudno**...

"It is too creel. Oh, it is too cruel," cried Mrs. Barnard tearfully. "The cruelest thing that ever was, it is."

Her voice had a faintly sing-song intonation that I thought for a moment was foreign till I remembered the name on the gate and realized that the "effer wass" of her speech was in reality proof of her **Welsh origin** [18].

Слід звернути увагу ще й на той факт, що мова у повісті йде не про вищі, аристократичні верстви суспільства, а про людей середнього класу та працюючий люд Англії – ремісників, секретарш, офіціанток, покоївок, фермерів, тому Агата Крісті називає персонажів по іменах та прізвищах. Деякі антропоніми вказують на характер діяльності людини. Наприклад: Carter від середньоанглійського «cartere» "візник": Fraser – derived from fraser of the forest men, Origin –Scotland. Інші є відтопонімічними антропонімами (антропонім Mrs Marbury утворено з двох компонентів давньоанглійського походження «mere» – кобила и «burg» – фортеця, палац; обнесене стінами місто; Mr. Downes – від давньоанглійського dun "височина, пагорб, гора", inspector Glen від топоніма Glen (Лестершир) < кельт, (гельск. gleann, вал. glyn) "вузька долина, лощина" [19].

Характерні англійські імена та прізвища підкреслюють типовість, пересічність дійових осіб: "I had expected something fantastic—out of the way! The murder of an old woman who kept a little tobacco shop seemed, somehow, sordid and uninteresting" [18].

Система онімних номінацій персонажів ґрунтується на опозиції по вісі: "свій" – "чужий". Детектив Еркюль Пуаро – бельгієць, і має іноземне прізвище. Самі вбивства є свого рода викликом чужоземцю. Згадаємо, наприклад, коннотонім- апелятив у тексті першого, адресованого Пуаро, листа: "Let us see, **Mr. Clever Poirot**, just how clever you can be. Perhaps you'll find this nut too hard to crack." [18].

Агата Крісті наділила свого головного героя промовистим іронічним іменем Еркюль (Hercules – Геркулес або Геракл). На відміну від міфичного героя велич й сила Еркюля мають не фізичну, а психологічну природу. Аналітичний склад розуму та глибоке знання людської психіки забезпечують перемогу правосуддя. Письменниця залишається вірною принципам гуманізму, засудивши амбіції вбивці, нехтування ним людськими долями та життям. Її герой, детектив Пуаро, констатує той факт, що усім цим "суто англійським вбивствам" бракує суттєвої складової національного менталітету : шляхетності та здорового духу суперництва. Її герой виносить вирок вбивці:

"You chose me as a fairly well-known person, and a person who was sure to take the letters to the police – and also, **in your rather insular mind, you enjoyed scoring off a foreigner.**" «You unutterable little jackanapes of a foreigner!» cried Clarke, purple with rage. He has said quite enough,» said Poirot, and he added to Clarke: «**You are very full of an insular superiority, but for myself I consider your crime not an English crime at all – not aboveboard – not sporting –**"It was quite true. It was abominable – not so much the murder of his brother – but the cruelty that condemned an unfortunate man to a living death. To catch a fox and put him in a box and never let him go. That is not le sport!» [18].

Власні імена поряд із їх відсутністю, безіменністю. є одним із сюжетотвірних чинників художнього тексту. Ономастична інформація, яка передається через систему онімних та безонімних номінацій, включає не лише знання про місцевість, національне, класове коріння, соціальний стан людини (функція номінації, ідентифікації, диференціації), а й зовнішність, діяльність, якою займаються дійові особи, поведінку, оцінку вчинків персонажів (ілюзійністська функція. творення та характеристики образу).

Категорія імені/безіменності є універсальною категорією художнього тексту, яка визначає його нарративну стратегію, бере участь у реалізації авторської концепції світобачення, створює історичний, культурний фон текстових подій, наповнює його різнохарактерним образним змістом. Наявність або відсутність імені має ідейно-художню значущість і обумовлена художнім задумом автора.

Список використаних джерел

1. Бавин С. Гилберт Кит Честертон / С. Бавин // Бавин С. Зарубежный детектив XX века. – М.: Книжная палата, 1991. – С. 181–186.
2. Белей Л.О. Нова українська літературно-художня антропонімія / Л.О. Белей Л.О. // Проблеми теорії та історії. – Ужгород, 2002. – 175 с.
3. Бияк Н.Я. Особливості найменувань осіб в українській художній прозі та збереження їх функцій у німецькомовних перекладах 2004 року .: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец.: 10.02.01 "Українська мова" / Н.Я. Бияк; Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2004. – 19 с.: табл. – укр.

4. Боева Е.В. Онімна та безіменна системи у художньому тексті: На матеріалі драматургії О. Олесья / Е. В. Боева // Записки з ономастики . – Одеса; “Астропринт“, 2005 . – Вип.8 . – С.103-113 .
5. Бойко Л.Б. Антропоним как объект герменевтического толкования при переводе художественного текста [Текст] / Л.Б. Бойко // Когнитивно-прагматические аспекты лингвистических исследований. – Калининград: Калининградский государственный университет, 1999. – С. 30-34
6. Бучко Д. Проблемні питання української ономастичної термінології / Д. Бучко // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2007. – Вип. 15. – С.356 -359.
7. Васильева Н.В. Собственное имя в мире текста (монография) / Н.В. Васильева. – М.: Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2009. – 224 с.
8. Живогляд А.А. Механизмы двойной референции в образовании культурных антропонимов и топонимов / А.А. Живогляд // Материалы к серии “Народы и культуры”. – М., 1993. – Вып. XXV : Ономастика, – ч 1: Имя и культура. – С.12–207.
9. Калинин В.М. Литературная ономастика, или поэтика онама / В.М. Калинин – Донецк: Юго-Восток, 2002. – 408 с.
10. Карпенко Ю. О. Літературна ономастика Ліни Костенко: монографія / Ю. О. Карпенко, М. Р. Мельник. – Одеса: Астропринт, 2004. – 216 с.
11. Коржанова Ю.В., Можарова Т.М. Онімний простір поетичного тексту (на матеріалі поетичного тексту Бориса Олійника) / Ю.В. Коржанова, Т.М. Можарова // Вісник КДПУ імені Михайла Остроградського. – 2008. – Випуск 6/2008 (53). Частина 2. – С.78 – 82.
12. Литвин Л.В. Антропонімія художнього твору: функціонально-стилістичний аспект / Л.В. Литвин // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – Київ, 2003. – Вип.10. – С. 49-54.
13. Магазаник Э. Б. Роль антропонима в построении художественного образа / Э.Б. Магазаник // Ономастика. – М., 1969. – С. 162-163.
14. Магазаник Э.Б. Ономапоэтика, или «говорящие имена» в литературе / Э.Б. Магазаник – Ташкент: Фан, 1978. – 146 с.
15. Полякова Н.А. Топология поэтической ономастики (На материале английской литературы): автореф. дис. на соискание ученой степени канд.филол.наук: спец.: 10.02.04 “Германские языки” / Н.А. Полякова. – М., 2009. – 26 с.
16. Суперанская А.В., Сталтмане В.Э., Подольская Н.В., Султанов А.Х. Теория и методика ономастических исследований / [А.В. Суперанская, В.Э. Сталтмане, Н.В. Подольская, А.Х. Султанов; отв.ред. А.П. Непокупный]. Изд.2-е, Л: Издательство ЛКИ, 2007.–266 с.
17. Фоянкова О.И. Имя собственное в художественном тексте./ О.И. Фоянкова. – Л.: ЛГУ: 1990. – 103 с.
18. Christie Agatha The ABC Murders [Електронний ресурс] / Agatha Christie. – Режим доступу : <http://bookschest.com/files/2014/01/The-Abc-Murders-By-Agatha-Christie.pdf>
19. Cameron K. English place-names / K. Cameron. 2-nd ed. – L.: В. Т. Batsford LTD, 1963. – 256 p.
20. Lamping D. Der Name in der Erzählung. Zur Poetik des Personennamens / D. Lamping. – Bonn: Bouvier, 1983. – 135 p.
21. Niva W. “No-names” in Literature / W. Niva // Names. Journal of American names Society – 1064. – Vol.12, № 2. – P.39-51.

***Анотація.** У статті розглядається одна з актуальних проблеми літературної ономастики ХХІ ст.: аналізу функціонально-семантичних особливостей поетонімів у художньому тексті. Особлива увага приділяється текстовим функціям поетонімів у тексті класичного детективного роману. Дослідження проведено на матеріалі оригінального твору Агати Крісті “Вбивство за алфавітом”. Висвітлено своєрідність взаємодії онімних та безіменних номінацій як засобу характеротворення. Продемонстровано, яким чином застосування специфічних нарративних стратегій: а) текстова інтродукція антропоніма у обов’язковому супроводі з топонімом; б) принцип групування та система протиставлення персонажів ; в) використання прийому безіменності як анонімності, приховування імені – сприяють реалізації творчого задуму автора. Доведено здатність поетонімів виступати ознакою (маркером) жанрово-стилістичної приналежності літературно-художнього тексту.*

***Ключові слова:** літературна ономастика, поетонім, художній текст, текстова функція, онімна та безонімна номінація, анонімність.*

***Summary.** The article deals with the problem of literary onomastics. Its topicality and theoretical significance has been revealed and emphasized in numerous works of Ukrainian and foreign scholars (E.V. Magazanyk, V.M. Kalinkin, L.V. Litvin, O.V. Superanska, A.A. Zhyvoglyadov, O.I. Phonyakova, N.V. Vasilyeva, N.O. Polyakova, N.A. Vyuyak, L.O. Beley, D. Buchko, D. Lamping, W. Niva etc.*

In belle-letters texts poetonyms undergo semantic and functional changes. There are various classifications of their textual functions (N.V. Vasilyeva, V.M. Kalinkin, and D. Lamping). The scholars are not unanimous even about a final set of functions, because their regrouping and rearrangement depend on a certain literary trend and genre of a concrete literary work (Yu.V. Korzhanova, T.M. Mozharova, N.A. Polyakova).

In this article the focus is laid on textual functions of poetonyms in classical detective prose, namely: Agatha Christie's novel "The ABC Murders". The author uses specific narrative strategy of introducing characters in the text of the novel: anthroponyms in obligatory distribution with toponyms. Poetonyms render important onomastic information about the characters: national identity, class roots and social status alongside with the description of their appearance, lifestyle, education, habitual actions, moral and cultural beliefs etc. In full accordance with the genre tradition onoma – non-onoma interaction in the text is based on a certain principle: names of victims are grouped and contrasted to a nameless murderer. The anonymity of the latter is sustained by the author till the very end of the novel due to the use of special narrative techniques: the usage of a cryptonym ABC and its further application to the wrong person – another innocent victim of the murderer – Alexander Bonaparte Cust. Another opposition of names is based on the axes: "native" – "alien". The paradox lies in the fact that these "Midsomer Murders" (pure, exclusively English murders) lack something indispensable for the national mentality – the sporting spirit of an English gentleman. "England's grand dame of crime writing" sticks loyal to the traditions of British classic detective prose. Her favourite main character Hercule Poirot wins due to the work of his "grey cells": analytical mind and deep knowledge of human psychology. Poetonyms in the text take part in plot development. They perform nominative, identifying, differentiating and an illusion-creating function.

Key words: literary onomastics, poetonym, belle-letters text, textual function, onoma – non-onoma interaction, anonymity.

Отримано: 16.01.2015 р.

УДК 811.161.2'374"187/191"

Яремій М.Р.

ТРАДИЦІЇ ТА ТЕНДЕНЦІЇ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛЕКСИКОГРАФІЇ КІНЦЯ ХІХ СТ. – ПОЧАТКУ ХХ СТ. (НА МАТЕРІАЛІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ СЛОВНИКІВ М. ЛЕВЧЕНКА ТА М. УМАНЦЯ (КОМАРОВА) І А. СПІЛКИ)

Українська перекладна лексикографія, у якій зафіксовано лексику української та російської мов, розвивалася рівнобіжно з українською літературою та українською літературною мовою нового періоду, почавши від появи "Енеїди" І. Котляревського, додатком до якої був поданий список із 972 "сутоукраїнських слів, термінологічних висловів з обсягу української культури й чимало чужих слів, уживаних у ХVІІІ ст. на Україні" [5, 222]. Рік 1861-ий З. Кузеля вважав "особливо щасливим для української лексикографії", оскільки саме тоді вийшли друком цінні словники М. Закревського ("Словарь малороссійскихъ ідіомовъ") та К. Шейковського ("Опытъ южно-русскаго словаря") [5, 225]. Під останню чверть ХІХ – на початок ХХ ст. перекладних двомовних словників, упорядкованих за тогочасними методиками на багатому лексичному матеріалі, з'являлося дедалі більше. І хоч загальні риси переважної більшості словників тієї доби давно вже схарактеризовані в працях з історії української літературної мови, проте саме в наш час, у зв'язку з розвитком *діахронної лексикографії*, досвід українських словникарів кінця ХІХ – початку ХХ ст. привертає до себе дедалі більше уваги. Адже саме *діахронна лексикографія* забезпечує збереження культурної пам'яті народу-носія мови [3, 35].

У сучасних лексикографічних дослідженнях культурологічна проблематика є однією з провідних, оскільки нове покоління українських мовознавців усвідомлює, що "в межах окремої культури лексикографічні праці є чинником формування національної свідомості та самобутності, збереження мови народу, духовного збагачення нації. Вони відбивають специфіку лінгвоментальності, особливу конфігурацію смислів, накладену конкретною мовою на універсум. Словники фіксують культуру певного народу, але разом із тим постають її витвором" [8, 1]. Посилення такої комплексної культурної ролі словників української мови було зумовлене тим, що найвизначніші з них виходили друком тоді, коли українці ще не мали своєї національної держави.

Друга половина ХІХ та початок ХХ ст. були одним з найпродуктивніших періодів розвитку українського словникарства. У цей час підготовлено та видано близько 150 праць, серед яких були й двомовні словники, що виявляли рівноправність української мови з латинською, грець-